

PANEL

TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİKLERİ VE SAHA ÇALIŞMALARI

Korkut BORATAV*

Değerli hekimler. Değerli arkadaşımın da beni takdim ederken söylediği onur verici ifadelerle layık olmadığımı hissediyorum. Ben kendi bildiklerimi sizlere ve tüm dinleyenlere aktarmaya devam edeceğim. Bu topluluğun, özellikle halk sağlığı alanında çalışan tıp emekçilerinin Türkiye toplumunun sorunlarıyla, bölüşüm sorunlarıyla, eşitsizlikleriyle, halkın sağlığını bir meta olmayan, toplumsal bir görev ve hizmet olarak yüceltme mücadelesinde katkılarını bilerek sizlere hitap etmek benim için bir onur oluyor.

Bugün yapacağım konuşma için aldığım not şöyleydi: "Türkiye de gelir eşitsizlikleri ve alan çalışmaları." Şimdi bu başlığı ben değiştirdim: "Türkiye'de gelir dağılımı ve alan çalışmaları" olarak bir sunuş yapacağım. Alan çalışmalarına biraz değineceğim. Fakat sizlere aktaracağım görüşlerimin ana eksenini, ilk önerilen konu başlığındaki ifadenin yetersiz olduğunu iddia etmek olacak. Daha açıkçası, gelir eşitsizlikleri sorunsalı üzerine odaklanmış bir bölüşüm analizinin taşıdığı riskleri size aktaracağım. "Gelir eşitsizliklerini unutun" demiyorum. "Arka plana atın; bunun yerine bölüşüm sorununu sınıfsal bazda ele alın." Kabaca söyleyeceğim bu.

Şimdi basit bir ifadeyi değerlendirerek başlamak istiyorum: Türkiye'nin gelir dağılımı sorunlarına ilişkin bir gözlemden sonra "gelir dağılımı bozuluyor" ifadesi kullanılmış olsun. Ne demek bu? Bu ifadeyi iki doğrultuda açmak lazım. Birincisi, "gelir dağılımı" denilince ne anlıyoruz? İkincisi, gelir dağılımında "bozulma" ne anlama gelir? İlk sorunun yanıtlanmasında iki anlayış vardır. Birincisine göre gelirler arası eşitsizlikler ölçülür ve ifade edilir. İkincisine göre belirli sosyo ekonomik grupların daha somut olursak sınıfların ve tabakaların toplam gelirden aldıkları paylar ifade edilir ve değerlendirilir.

Gelir dağılımının taşıdığı iki farklı anlama bağlı olarak, şimdi de "bozuluyor" ifadesinin üzerinde duracağım. Bugünkü Türkiye kamuoyuna, hatta öz kanaatleri ne olursa olsun siyasi söylem olarak Türkiye yi yönetenlere "gelir dağılımının bozulması ne anlama geliyor?" sorusunu yönelttiğiniz zaman iki yanıtın birini verecekler: İlk anlayışa göre "eşitsizlikler artmaktadır". İkinci anlayışa göre "emeğin veya emekçilerin payı düşmektedir." Görüyorsunuz ki her iki yaklaşımda da bir değer yargısı var: Eşitsizlikler artarsa gelir dağılımı bozuluyor. Veya, emeğin, emekçilerin payı düşüyorsa gelir dağılımı bozuluyor. "Bozuluyor" ifadesi genellikle ve Türkiye'nin bugünkü ortamında böyle anlaşılır. Ama hemen söyleyeyim ki her ülkede ve her koşulda bu yorum doğru değildir. Mesela reel sosyalizm dediğimiz düzenin yıkılmasından hemen önceki dönemlerde, "bizim toplumumuzdaki kötülüklerin başında fazla eşitlik gelmektedir" türü bir söylem de saygınlık kazanmıştır. Örneğin şu an içinden geçmekte olduğumuz neo liberal rüzgarın bayraktarı olan Thatcher ve Reagan ikilisi de eşitliğin kötü bir şey olduğunu açık ve seçik ifade ettiler. Keza işçi sınıfının payının artmasını kötü bir şey olarak gördüler. Yani "bozulma" olgusunu onlar tersine yorumladılar ve bunu değiştirmeye çalıştılar. Burada, "eşitliğe yaklaşma" veya "emek payının artması" olgularının aslında olumlu şeyler olduğu; ancak kötü sonuçlara yol açtığı için "yanlış" olduğu yorumunu kastetmiyorum. Yani denebilir ki eşitsizliklerin azalması çalışma motivasyonunu bozar toplam hasılayı azaltır. Veya emeğin payı fazla artarsa karlar aşınır, yatırımlar düşer, büyüme düşer herkes zarar görür. Bunlar, aslında "iyi" olan bir şeyi sonuçları itibarıyla tenkit etmek anlamına gelir. Fakat neoliberal çizgi, özü itibarıyla da eşitliğe yaklaşan veya emeğini payını yükselten bölüşüm değişmelerini doğrudan ve bizatihi kötü görür. Eşitsizliklerin kendiliğinden iyi bir şey olduğunu savunurlar. Sınıfsal paylara gelince, her sosyal kategori; onların ifadesiyle her "faktör" topluma katkısının karşılığını alır. Dolayısıyla bir serbest piyasa ekonomisinde, sınıfların

*Prof., Siyasal Bilgiler Fak. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

paylarının adaletsiz olduğunu iddia edemeyiz, kim ne alıyorsa katkısı kadar almıştır. Buradaki "serbest piyasa ekonomisi" ifadesindeki serbest sözcüğünün altını çizelim. İktisat yazınının orijinal biçiminde bu, "tam rekabetçi ekonomi"dir. Neoklasik önerme şudur: "Tam rekabetçi koşullarda her faktör katkısının karşılığını alır, dolayısıyla adaletsizlik söz konusu değildir." "Faktörler" katkılarının üstünde nasıl alır? (1) Piyasalar tam rekabetçi değilse; tekelcilik, oligoölcülük varsa; (2) devlet müdahale edip belli bir sınıfa fazladan vermişse; örneğin sermayeden alıp emeğe vermişse... Kısaca bağlamaya çalışayım:

"Gelir dağılımında bozulma, düzelme" söylemleri tarihin farklı dönemlerinde; farklı toplumlarda, farklı coğrafyalarda her zaman bugün bizim anladığımız gibi anlaşılmamıştır.

Şimdi buraya kadar söylediklerimden bu iki bölüşüm anlayışının, yani gelirler arası eşitsizlikler veyahut sınıf payları üzerinde odaklanan iki farklı bölüşüm anlayışının aşağı yukarı aynı kapıya çıktıkları sonucunu çıkarabilirsiniz. Neo liberal rüzgarın siyaset öncülerine değil de sola baktığımızda, sosyalist veya sosyalist olmayan sol çizgilere baktığımızda bu ayrımın önem kazandığını görüyoruz. Bir kez, solda incelenen, tartışılan kapitalist bir topluma özgü gelir dağılımları ve bölüşüm ilişkileridir. Burada iki yaklaşım vardır. Bir yaklaşım İngilizlerin faydacı veya bireyci liberal okulunun Bentham gibi düşünürlerce sola açık yorumuna bağlanır. Bunların daha sonra siyasete yansımaları Fabian sosyalizmi şeklinde olmuştur. İzleyiciler arasında meslekten hekimlerin çoğunlukta olduğunu varsayarak iktisat terminolojisi kullanmam gereklikçe açmaya çalışacağım. İşin tuhafı neo-klasik iktisatın da bir sol kanadı vardır. Bu akıma göre, "eşitsizlikler kötüdür, eşitsizlikleri azaltıcı her türlü operasyonun iyiyi dönüştür". Bu yaklaşım, kişiler arası fayda farklılıklarının ölçülebileceği ve gelir düzeyi arttıkça gelirden sağlanan marjinal faydanın düştüğü savlarına dayanır. Örneğin, gelir düzeyleri farklı iki şahıs arasındaki transferleri mukayese ederler. Zenginden alıp yoksula verdiğinizde, toplam fayda artıyor. Çünkü zenginin "fayda" kaybı az yoksulun sürekli aktarmalarla tam eşitliğin maksimum sosyal fayda yaratacağını önerme noktasına kadar giderler. Yalnız buraya bir "ama" eklenir: Ama yeter ki bu transferler toplam hasılayı azaltmasın. Yani transfer yaptıkça toplam sosyal fayda artar ama bir noktadan sonra toplumsal hasıla azalma yoluna giderse, transferlere son vermek gerekir. Dolayısıyla aslında bir büyüyen ekonomiyi değil de sabit bir toplamı paylaşmak; yani milli gelirin üretilme süreci değil de varolan bir stoku, toplamı, örneğin serveti paylaşmak söz konusu olduğunda, tam eşitlikçi bir politikayı savunduğu için "sol neoklasikler, çok radikaldir. Yalnız daha sonraları neo klasik gelenek bu "sapkın yaklaşımı" red etti. Faydanın ölçülemezliği savını kabul etti. Bu türlü reçeteleri, hakim iktisat söyleminden tasfiye edildi.

Buna karşılık bölüşüm sorununu sınıf perspektifi ile ele alan bir gelenek de vardır. İktisat politikaları düzleminde değil, analiz düzleminde bu geleneğin kökeni klasik politik iktisata, Adam Smith'e Ricardo'ya kadar gider. Ama iktisadi

aynı zamanda bir dönüştürme aracı olarak gören düşünürlerin başında Marx gelir elbette. Marksizm ve onun öncülleri hatta çevresinde yer alan diğer siyasi sol akımlar -ki bunlara isterseniz anarşizmi de ekleyebilirsiniz- bölüşüme esas olarak karşıt konumlu sınıfların artı ürüne veya (kapitalizmden söz ediyorsak) artı değere el koyma mekanizmaları olarak anlarlar. Dolayısıyla Marx geleneğinden gelen sol akımlar için yeğlenen bölüşüm değişimleri, sınıflı toplumlarda doğrudan üretici olan sınıfın payının artmasıdır. Hatta o kadar ki, karşıt sınıfın (yani kapitalistlerin) payının sıfır olması nihai hedefdir. O da sosyalizmdir. Tabii bu yavaş yavaş olmaz; ani, yani devrim yoluyla olur. Ama işgücünün payının artıp sermayenin payının azalması; veya farklı toplumsal ilişkiler söz konusu ise feodal toprak sahibinin payının azalıp serfin artması; maraba ve ortakçının paylarının artıp toprak ağasının azalması; veya ticari veya finans kapitalin payının azalıp doğrudan üretici olan köylünün payının artması yeğlenen bölüşüm çözümleridir. Gelir dağılımında "düzelme, bu tür sınıf payları değiştiğinde gerçekleşir.

Şimdi "sınıf payları" ve "eşitsizlik" söylem ve yaklaşımları arasındaki farklar az gibi görülüyor. Fakat günümüzde kalın çizgilerle araya bir bölünme giriyor. Çünkü günümüzün egemen söylemi, gelir dağılımını hedefleyen iktisadi ve sosyal politikalar söz konusu olduğunda odaklanmayı gelir eşitsizlikleri üzerine çekmektedir. İktisat terminolojisinde gelir eşitsizliklerini sunan gelir dağılımı türüne "kişisel gelir dağılımı" denir. Kişisel gelir dağılımına odaklanmak, gelir dağılımını basit bir "alttakiler/üstekiler sıralaması" olarak anlamak anlamına gelir. Yani, karşıtlıklar değil de sıralama... Bu sıralamadaki düzelme veya bozulmanın sınıfsal konumlar ile ilişkisi olmadığını telkin etmek söz konusudur. Daha da öteye gidilir. Sınıf-ıçı çıkar karşıtlıklarına odaklanılır. Bölüşüm karşıtlıkları varsa bunlar sınıflar-ıçidir. Eşitsizlikleri azaltmak istiyorsak, özellikle emekçi sınıfların içerisindeki kutuplaşmaları hafifletmek hedeflenmelidir. Örneğin, örgütlü, formel istihdamdaki işçi sınıfı ile informal, örgütsüz, işsiz emekçiler arasındaki kutuplaşma, eşitsizliklerin temel nedeni olarak gösterilir. Öyle senaryolar sözkonusu olabilir ki, emeğin payını düşürseniz gelir dağılımı düzelebilir.

Ben neoliberal söylemin bu yaklaşımı üzerinde bir miktar duracağım şimdi. Bana göre doğru anlaşılması için bölüşüm, biraz önce söylediğim gibi farklı üretim ilişkileri içerisinde karşıt konumdaki sınıflar arasındaki bir süreçtir. Dolaysız üreticilerin üretim süreci içerisinde zorunlu olarak sahip olması gereken bir asgari "değer" vardır. O verilmezse emek süreci devam edemez. Bunun üzerindeki pay "artık", "artı ürün", "artı değer"dir. İşte "artığa el koyma" esas bölüşüm savaşıdır. Bu çatışma asli, temel bölüşüm ilişkileri olarak belirlenir ve sadece kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu bir toplumda tek bir ilişki söz konusudur. Burada, tek asli üretim ve bölüşüm ilişkisi emek ile sermaye arasındaki karşıtlıkta ortaya çıkar. Türkiye gibi daha karmaşık olan bir toplumun dolaysız üretici sınıflarına baktığımızda, işçi sınıfının yanı sıra, küçük üretici sınıfı köylülük gelir, köylülüğün daha eski, yani feodal üretim ilişkilerini taşıyan öğeleri, ortakçı, yarıcı,

marabalar gelir. Bu temel ilişkiler içerisinde her sınıf karşılığıyla tanımlanır, tek başına tanımlanmaz. Yani işçi sınıfının olup da kapitalistin olmadığı bir toplum, kapitalizm değildir. Daha doğrusu o zaman işçi sınıfı, sınıf niteliğini kaybeder. Ücret kavgası karlarla ücretler arasındaki ilişkide belirlenir. Yani katma değer içinde kar ve ücretin payı, istiyorsanız artı değerle işgücünün değeri arasındaki ilişki temel ilişkidir. İkincisi bir başka dolaysız üretici kitlesi kendi emeği ile veya ailesinin emeği ile esas olarak çalışan ve hatta piyasa için üretim yapan bir kitle üretim değerinin tümüne el koyamaz çünkü piyasaya ulaşmakta tek başına acizdir. Muhakkak karşısına ticaret sermayesi ve üretim sürecinin finansmanı için finans kapital çıkar. Veya bunların ilkel biçimi ise tüccar ve tefeci girer. Dolayısıyla yarattığı değer kendini besleyen ve üretimi sürdürmek için zorunlu olan miktarın üstünde kalan kısmına ticaret ve tefeci sermayesi el koyar. Toplumun tamamen emeği ile çalışan insanlardan oluştuğu herkesin en azından ideal olarak doğrudan ve dolaylı olarak emeğinin karşılığını aldığı bir toplumda emekçiler vardır ama ona işçi sınıfı bile dememek lazım çünkü karşılığı yoktur. Böyle bir toplum yani sosyalizm, olmuş mudur? Halen var mıdır? Onu bir yana bırakalım. Ama sınıflı bir toplumda her sınıf, kendi karşılığı olmadan tanımlanamaz.

Bir de buna mukabil ikincil bölüşüm ilişkileri vardır. Burada tabakalar, ara gruplar sınıf-ıçi bölünmeleri ifade eder. Bir de sınıfsal konumu belirsiz olan, yani karşılığını da rahatlıkla belirleyemeyeceğimiz sosyal gruplar olabilir. Bu araya devlet girer; vergiler toplar; bazen transfer yapar; bazen de ayrı bir katmanı besleyebilir.

İşte kişisel gelir dağılımı tablosunda bu karmaşık ilişkileri kavrayamazsınız. Çünkü kişisel gelir dağılımı istatistiki ifadesiyle bir çokluk dağılımıdır. Yani haneler veya bireyler gelir düzeylerine göre, en düşük gelir düzeyinden en yükseğe kadar sıralanırlar. Daha sonra bunlar gruplanır, mesela hanelerin en düşük gelirli %10'unun toplam gelirden örneğin %3 pay aldığı belirlenir. Hanelerin en yüksek gelir elde eden %10'u ise toplam gelirin %28'ini alıyor olabilir. İşte bu çokluk dağılımına kişisel gelir dağılımı diyoruz. Bu sıralama alttakiler üstekiler sıralamasıdır; karşıtlıkları içermez. Aslında o sıralamanın kendisi biraz önce söylediğimiz o çatışkılı çelişkili bölüşüm ilişkilerinin, ekonomik anlamdaki sınıf mücadelelerinin bir türevidir. Yani ücret düzeyinde, tarım politikaları ve tarımsal piyasalar düzleminde sınıfların etkisi veya tutsaklığı altında yaptığı operasyonlar sonunda belirlenen gelir yansımalarının istatistiki bir ifadesidir. Dolayısıyla değersiz değildir; ama sadece ona bakarsanız pek çok şeyi kaybedersiniz. Matematiksel olarak bir fonksiyonun türevi biliniyorsa, entegrali alarak ana fonksiyona dönebilirsiniz. Ama kişisel gelir dağılımı ile temsil edilen türevde ana fonksiyona, temel ve tali bölüşüm ilişkilerine dönemezsiniz; onlar kaybolmuştur. Bu türevle yetinirseniz demin söylediğim o karmaşık, çatışkılı, çelişkili bölüşüm sürecini ve sınıfsal ayrımları göz ardı edeceksiniz.

Çok heterojen sosyoekonomik koşullarda farklı bölüşüm ilişkilerden gelen haneler aynı gelir grupları içerisinde toplanır. Mesela yoksulluk analizlerinde gelir

düzeyine önem verilir ve yoksul diye tanımlanan gelir düzeyinin en alt %10'luk dilimde yoğunlaştığı belirlenebilir. Yani denilebilir ki yoksullar şu gelir diliminin altındaki hanelerdir. Şimdi bir bakalım o yoksulların yerleştiği o en düşük %10'luk gelir dilimine bir bakalım. Bu veriyi bize toplayan anketin orijinal veri tabanına dönerek yoksulların sosyoekonomik dökümlerine bakalım. Kim var bunların içerisinde? İşsizler var. Mesela o dönemde enflasyon hızlanmışsa, enflasyona ayak uyduramayarak reel gelir düzeyleri aşınmış olan asgari ücretliler ve emekliler var. Garip bir şekilde sıfır gelir beyan eden müflis işadamları var. Büyük serveti var belki, müflis olduğu için "gelirim sıfır" olarak beyan ediyor. Garip bir şey hatırlatayım size, bundan birkaç yıl önce gelir vergisi zenginleri ilan ediliyordu. İstanbul genelev patronlarından biri listenin başında yer alıyordu zaman zaman, Madam Manukyan... Şimdi o sırada en büyük holding patronlarından birine "beyefendi siz niçin listede değilsiniz?" diye sordular. "Benim şahsi gelirim yok; ben gelir vergisi beyannameyi vermiyorum" dedi. Çünkü bütün gelirleri şirket geliri, ve büyük ihtimalle şirket hesaplarıyla yaşıyor. "Yoksullar"ın dahil olduğu gelir grubunda küçük köylü de olabilir. Hayatını güç sürdüren tarım işçisi de olabilir. Enformel sektörün "müteşebbisleri" veya emekçileri yer alabilir. Şimdi bu karmaşa bölüşüm ilişkilerine ışık tutamaz. Çünkü her grup o gelir düzeyine farklı süreçlerden geçerek gelmiştir. Başka ve ciddi sorunlar da var. Arka plandaki bilgiyi yok ederek sadece o dağılıma bakarsanız pek çok şeyi kaybedersiniz.

Ama bundan daha kötüsü de var. %10'luk dilimleri de birleştirirler. %20'lik dilimlerde toplarlar. Bir adım daha atarlar tek bir katsayı ile ifade ederler. Yine duymuş, biliyor olanlar vardır, buna en yaygın kullanılan tek bir eşitsizlik göstergesi Gini katsayısıdır. Şimdi burada parantez açayım. Vakti zamanında Gini katsayısını Türkiye'de ben hesapladım ilk defa. 1965-66 gibi bir tarihte Devlet Planlama Örgütü bir gelir dağılımı hesaplaması yapmıştı ilk defa. Ben de o dağılımı aldım; inceledim; bazı sorunlar tespit ettim; düzelttim. Ortaya çıkan gelir dağılımının Gini katsayısını hesaplamaya kalkıştım. Bir istatistik kitabı buldum. Formülü defifre ettim. Şimdi o sırada benim gibi yaşlı yok içinizde. O tarihlerde hesap makineleri geliştikçe büyümeye başladı. Gini oranını çok büyük ve ağır bir Marchand makinesini Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden edindim. 70-80 kadar ortalama gelirlerden oluşan gelir verilerinden Türkiye için ücretli grup için, tarım için, tarım dışı için ve Türkiye için sanırım 4 tane ayrı dağılımın Gini katsayılarını hesaplayacağım. Şimdi öyle bir hesaplama ki çok zaman alıyor. Çok sayıda işlemi yaparak mesela üç gün sonunda 0.4623 gibi bir rakam buluyorsunuz. Ya yanlışsa? Aynı katsayıyı yeni baştan hesaplamamız gerekiyor. Bu arada bizim makine makineli tüfek gibi çalışıyor. Basit bir hafızası da var hafıza olduğu için zorlanıyor yan odadakiler rahatsız oluyorlar. 4 tane Gini katsayısını üst üste hesaplamak için 15 gün filan geçti. Daha sonra sanıyorum büyük tıp insanı Nusret Fişek'in kurduğu Nüfus Etütleri Enstitüsü de bir gelir anketi yapmıştı. Onlar da o Gini oranını hesaplamaya teşebbüs ettiler. Benim hesaplamamla bunların arasına bilgisayarlar

girdi. Bu işleri benden daha iyi bilen Hasan Ersel programlamış. Fakat Gini'nin 0 ile 1 arasında bir değer taşıması lazım. Yani Gini büyüdükçe mesela 0.3'ten 0.5'e doğru gittikçe eşitsizlikler artıyor demektir. Bizim arkadaşlar nüfus etütü verilerinden hesaplarken Gini birden yüksek değerler vermiş. Korkut bunu ilkel yolla ve elle hesaplamıştı buna soralım dediler. Bunun üzerine ben bütün dosyalarımı verdim. Onlar da algoritmasını benim elle yapılmış hesaplarımdan çıkartıp doğru şeyi yaptılar. Yani Türkiye'de ilk ve son defa elle Gini katsayısını hesaplayan kişi benim. Bunu niye söylüyorum biliyor musunuz? Bu Gini katsayı sihirli bir bilgi olarak yorumlanıyor ve deniliyor ki T1 ile T2 dönemi arasında Türkiye'de Gini katsayısı düşmüştür eşitsizlikler azalmıştır. Veya dünya çapında gelir dağılımı hesaplanmaya başlandı; sonuçlara bakarak, bazen, diyorlar ki, dünyanın Gini katsayısı düştü; küreselleşme eşitsizlikleri azalttı. Dünyanın Gini oranı nasıl hesaplanıyor? Her ülkenin içinde yapılmış bir gelir dağılımı çalışması var. Şu veya bu şekilde onları cari döviz kurlarından, sonra da alım gücü paritesinden dolara çevirip; tüm dünya gelirlerini sıralıyorlar. Harmanlanıyor, ve mesela dünya gelir dağılımı içerisinde ortalama yıllık gelir düzeyi 10000 dolar olan, Ankara'dan, Şanghay'dan, Los Angeles'ten, Moskova'dan, Johannesburg'tan milyonlarca hane aynı gelir grubu içinde toplanıyor. Bir dünya gelir dağılımı çıkıyor. Bakıyorlar zaman içinde bu dağılımın Gini katsayısı da düşmüş. Ne kadar önem vereceğiz bu bilgiye?

Bunu neden söylüyorum? Dünya Bankası'nın yıllık raporlarına bakın iki tane gösterge görüyorsunuz. Her ülke gelir dağılımının en yüksek gelirli %10 ile en düşük %10'luk nüfuslarının toplam gelirden payları verilir; bir de Gini katsayısı da verilir. Bu Gini de zaman içerisinde kimi ülkede düşer kimi ülkede artar. Mesela Türkiye'de son iki sayım arasında Gini'nin düştüğünü geçenlerde öğrendik. Dünya çapında da düştüğü iddia ediliyor. Fakat tuhaf bir şey bu Gini: Diyelim ki bir ülkede bölüşüm ilişkilerini oluşturan 10 tane çatışkılı alan var. Ve her çatışkılı alanda hem emekçilerin payı düşmüş; hem de eşitsizlikler artmış olacak. Yani her yerde gelir dağılımı bozulurken Gini düzelebilir mi? Evet düzelebilir. Mesela tarım sektörü %5 büyürken tarım-içi gelir dağılımı bozulsaydı; tarım dışında ise toplam gelir düşerken, ücretler daha da hızla düşse, her iki sektörde de bölüşüm emekçilerin aleyhine seyretmiş olur. Hatta sektör-içi Gini oranları da bozulabilir. Bu koşullarda ülke çapındaki Gini'nin düzelmesi mümkündür. Zira, ortalama gelir düzeyi düşük olan sektör daha hızlı büyümüşür. Orta çiftçilerin gelirleri ücretlilere yaklaşmıştır. Dolayısıyla birbiriyle doğrudan bölüşüm ilişkisi hiç olmayan bu sınıf birbirine yakınsadığı için genel gelir dağılımı düzelmiş gözükür. Her yerde bölüşüm bozulurken geneli düzelmiş gibi gözükür. Dolayısıyla sınıf analizinden uzaklaşmak daha doğrusu onu tahrip etmek isteyen yaklaşımlar buradan çeşitli politika öğeleri çıkarırlar mesela yüksek ücretlerin işsizliğe yol açtığını, formal sektörle enformel sektör arasında ki çıkar çatışmalarını vurgularlar, işçiyile köylü arasındaki çıkar çatışmalarını vurgularlar, sendikali işçiyile sendikasız işçi arasındaki çatışmayı vurgularlar v.s.

Dünya çapındaki gelir dağılımına bakalım. Son çeyrek yüzyıllık sürecin başı ile sonu, bugünü arasında aşağı yukarı her ülkede emek payının düştüğü; hatta demin söylediğim o yapay yorumlara rağmen ülkelere ait Gini katsayılarının çoğunlukla bozulduğu gözleniyor, genel olarak. Buna karşılık dünya Gini katsayısı düzeliyor. Niye düzeliyor? Çünkü Çin hızla büyüyor da ondan. Çin hızla büyüyor ama gelir dağılımı Çin'de de dramatik bir şekilde bozuluyor. Türkiye'de bozuluyor. İngiltere'de, AB'de; ABD'de, Asya'da, Latin Amerika'da bozuluyor. Her yerde bozuluyor; ama genel dağılım düzeliyor. Çünkü Çin gibi ortalama gelir düzeyi çok düşük olan bir ülke milyonlarca insan birden bire önce Ağrı'daki sonra da Afyon'daki gelir düzeylerine geliyorlar. Ama kendi bünyeleri içerisinde emeğin payı düşmekte ve eşitsizlikler artmakta. Eşitsizlikler artarken böyle bir "düzeltme" sunan bir bölüşüm göstergesine ne kadar değer verebilirsiniz?

Ek olarak şunu da söyleyeyim kişisel gelir dağılımı anketleri güvenilmezdir. Türkiye'de 2002'de yapılan anketin örneğini vereyim, kapsanan gelirlerin toplamı milli gelirin %43'üne eşittir. Dışarıda kalan gelir türleri, mesela şirket karları kişisel gelir olarak hesaba girmez. Beyan yoluyla toplanan anketlerde, soruları çok dikkatle ve ısrarla ifade etmek lazım. O ustalığı anket soruları ve anketörler çoğu zaman içeremez. O yüzden 2002 veya 2003 yılında faiz geliri beyan edilen gelirin %3.5'ini oluşturuyor. Halbuki aynı yılda milli gelirin %20'sine yakın bir bölümünü faizler oluşturuyor. Beyan etmiyorlar; bazen de gelir olarak algılamıyorlar.

Bir iki eklenti daha yapayım. Kişisel gelir dağılımından yoksulluk çalışmalarına geçmek yaygın bir uygulama. Ama demin söylediğim gibi yoksul denilen kitleyi gelir düzeyiyle tanımlamayacaksınız, hayat tarzına bakarak da tanımlayabilirsiniz. Yaşam göstergelerine bakıp, hekim olarak tanımlayabilirsiniz. Ama gelir ile tanımlayacaksınız, muhakkak kişisel gelir dağılımına ihtiyaç var. İhtiyacınız olduğu için, yani eşitsizlikleri ölçen o tablonun bütün handikaplarını da taşıyacaksınız. O zaman yoksulluk konumuna insanları sürükleyen çok karmaşık etkenleri nasıl çözeceksiniz? Kimisi işini kaybetmiş. Kimisi hiç iş bulamamış. İşini kaybeden işine dönmek istiyor. "Niye özelleştirdin benim çalıştığım fabrikayı?" diyor. Hiç iş bulamayan adam, "genişleyici makro politikalar uygula; yani yatırım yap; ekonomi genişlesin; ben de iş bulayım" diyor. Kimisi "benim asgari ücretimi enflasyona endeksle" diyor. Kentli yoksul, "ekmek fiyatları çok arttı, ekmeğe sübvansiyon getir" diyor. Köylü ise, "tüccar benden dünya fiyatları ile buğdayı satın almaya başladı; destekleme isterim; bu fiyatla yaşayamam" diyor. Topraksız köylü, "toprak reformu istiyorum" diyor. Yoksul olarak kayda geçen müflis işadami da, "bana işleme, pasaportuma el koyma; ben dışarıdaki servetime serbestçe ulaşabileyim" diyor. Şimdi bu kadar karmaşık talepleri karşılayan bir yoksullukla mücadele programı nasıl oluşabilir? Her yoksulluk süreci, farklı bir sınıfsal konumla, farklı dinamiklerle bağlantılı.

Biliyorsunuz, yoksulluk incelemelerinin ve yoksullukla mücadele programlarının patronu Dünya Bankası. Herkes

yoksulluk araştırıyor, bir yığın para dönüyor. Bu arada gençler de anketör olarak araştırmacı olarak yoksulluktan bir parça kurtuluyorlar. Ben bu tür bir konuşmayı Hindistan'da bir üniversitede yaptım. "Kaçınız yoksulluk araştırmalarında çalıştı?" diye sordum. Öğrencilerin yarısı elini kaldırdı. Diyelim, aradık bulduk yoksulları. Şimdi Dünya Bankası bu kadar karmaşık bir grubun derdine nasıl deva bulacak? Bir kere "insanlar niçin yoksul?" sorusuna kestirme bir yanıt veriyor: "Kişiler doğal, fiziki, finansal ve insani sermayeden yoksun oldukları için yoksuldur." Peki burada "insani sermaye" terimi yanlış; ideolojik saptırma içerir; ama bunu bir yana bırakalım. O zaman nedir bu yoksulluk çözümü? Herkesi sermaye sahibi yapalım; yani sermayeyi kamusalılaştıralım. Toprak emekçilerini toprak sahibi yapalım yani toprak reformu yapalım. İnsani sermayeyi eğitim ve sağlığı her aşamada parasız yapalım. Ama Dünya bankası bu formüle gitmiyor; şuna gidiyor: Toprakta, sermayede mülkiyet haklarını ve piyasaları geliştirelim... Toprak reformu değil bilakis toprağı tamamen metalaştıralım. Türkiye'de metalaştırmış toprak; ama henüz metalaşmayan tam anlamıyla alınır satılır hale gelmeyen Afrika'da bile toprağı da ticari alınır satılır bir mal haline dönüştürüyor, piyasaları geliştiriyor. Piyasa kendi bünyesinde eşitsizlik yaratan bir süreç. Piyasa demek paranın hakimiyeti demektir. Eğer sermayeyi eşit dağıtmamışsan herkesi sermaye sahibi yapmamışsan, sermaye sahipliğine göre para gücü vardır. O para gücü piyasaya yansır ve eşitsizlik yaratır. Ve nihayet insan sermayesi konusunda da Dünya Bankası (bu halk sağlıklarının iyi bildiği bir konu), temel eğitim ve temel sağlıkta yani ilköğretimde ve koruyucu sağlıkta kamu harcamalarının arttırıyor. Şimdi burada sizin alanınıza da fazla girmeyeyim; ama bu söylemin de sahte olduğunu biliyoruz. Bu programı yıllardan beri telkin eden bu uluslararası kuruluş adım adım temel eğitimin de, temel sağlık hizmetlerinin de nasıl paralı hale geldiğini göz ardı ediyor.

İşte bütün bunlardan şuraya geliyorum: Bu perspektiflerin egemen olduğu gelir dağılımı araştırmaları ve politika önerileri en ilkel biçimiyle kaba iktisattır ve benim görüşüme göre sermayenin dünya çapındaki saldırısının ideolojik bir boyutunu içerir. Sınıfsal pozisyonları içermeyen sınıf ve onlardan türeyen onların parçası olan grup ve tabakaları içermeyen gelir dağılımı analizleri, bence, yetersizdir yanlış, yanıltıcıdır.

Bir örnek daha vereyim. Neoklasik iktisat bizim gibi ülkelerin en kalabalık emekçi sınıfını oluşturan köylülüğe nasıl bakar? Yani kendi ve ailesinin emeği ile toprağı işleyen; ürün elde eden ve onu pazarlayan satan sınıfı neoklasik iktisat dört tane faktöre ayırır. Der ki, "bu adam emekçidir, ücret elde eder. Bu adam toprak sahibidir rant elde ediyor. Sermayesini kullandığı için faiz elde ediyor. Müteşebbis olduğu için kar elde ediyor." Köylüye bunu söyleyince çıldırır burada doğru teşhisi köylü kökenli siyasetçi Süleyman Demirel yapmıştır mesela. O gayet iyi

bilir köylünün köylü olarak bir sınıf olduğunu; hangi karıştıklar içinde olduğunu. Ona der ki, "sen eskiden bir ton buğday satarak kaç litre mazot alıyordun?" Bu sorunun ardında, köylüyle ticaret sermayesi arasındaki çelişkinin algılanması var.

Sınıflar arası bölüşüm ilişkilerine yol açacak şablonlar, alan çalışmalarıyla, anketler aracılığıyla üretilecektir. Köy anketleri çok önemlidir. Kent anketlerinde insanların hangi sınıfa mensup olduğunu bir miktar el yordamıyla tanımlamak, biraz el yordamıyla belirlemek lazımdır. Ama grupları çoğaltırsanız müstakbel harmanlama imkanlarını açık tutarsınız. Yani A ile C grubunu birleştirerek bir gün başka bir analiz sahibi veya siz "küçük burjuvazi" diyebilirsiniz. Makro ekonomik verilerle sınıfsal bölüşüm belirlenebilir. Yapılmıştır da; ciddi yorumlama ve düzeltme şartıyla... Yani milli gelirin ücret, kar, faiz ve köylü geliri öğelerine ayrıştırılması mümkün yakındır. Aslında milli gelir bu tür bir hesaplama yapıyor ama hatalar içeriyor. Bazen tam dökümlü bir sınıflar arası gelir dağılımıyla başlamak şart değildir. Zaman içinde değişmelerin yönünü belirlemek yeterli değildir; ama çok anlamlı bilgiler içerir ve bölüşüm ilişkilerinin seyri üzerinde öğreticidir. "Başlangıç noktasında eksiksiz bir sınıflar arası gelir dağılımı olsun; onu oluşturmadan başlamayacağım" demek tıkanmaya yol açabilir. Bunun yerine mesela tarımda çok kullanılan bir iç ticaret hadleri analizi vardır. Başlangıçla bitim yılları arasında çiftçinin eline geçen fiyatla çiftçinin ödediği fiyatlar arasındaki makas açılmış mıdır; kapanmış mıdır? Bu incelemeyle, "başlangıçta nasıldı?" sorusunun cevabının bulamazsınız; ama "zaman içinde köylü ile sanayi/ticaret sermaye arasındaki bölüşüm ilişkileri, köylünün aleyhine dönüşmüştür" diyebilirsiniz. Keza bir sektör içi bölüşüm analizi yapabilirsiniz diyelim sanayide verim göstergesi varsa ve ücret göstergesi varsa katma değer içinde karın payı zaman içerisinde artmış mıdır azalmış mıdır; bunu belirlersiniz; başlangıçtaki bölüşüm paylarını bilmeden bile. Kapsamlı güzel bir kişisel gelir dağılımı analizi veri tabanını kaybetmemek şartıyla ve doğru sorular var ise sınıfsal analize ışık tutabilir. Ben buradan kişisel gelir dağılımı, eşitsizlikler bilgisi zararlıdır demiyorum. Sadece o bilgiyi kullanarak yapılan genellemeler tehlikelidir; bazı yorum tarzları ideolojik deformasyonlar getirir diyorum. Mesela sizin bu sempozyumda tebliğ sunacak olan, Ahmet Haşim Köse ve Yiğit Karahanoğulları bu tür bir çalışma yaptılar. Kişisel gelir dağılımından sınıf dökümüne ulaşmaya çalıştılar. Ve çok önemli bilgilere ulaştılar. Dolayısıyla ben eşitsizliklerin hesaplanması hatalıdır; çöpe atılsın demiyorum. Bilgi verir; işe yarar; pratik sorunlara çözüm getirir; sosyal yardım politikalarında belki de vazgeçilmez rehberlik oluşturur.

İşin özü, bölüşüm, sınıflı toplumların çelişkili çatışmalı bir alanıdır. Bu perspektifi kaybederek gerçeği algılayamazsınız. Bu perspektifi tamamen kaybeden gelir dağılımı bulguları ise yanıltıcıdır, ideolojik işlevleri vardır. Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür eder sempozyumda başarılar dilerim. Saygılarımla.